

2015-2016-окуу жылындагы мугалимдердин республикалык август
кеңешмелерине карата
окутуу орус, өзбек, тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде
кыргыз тили сабагын окутуу боюнча методикалык сунуштар

***Кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүдө эмнелерге көңүл
бөлүнүүгө тийиш?***

Кыргыз тилин аталган мектептерде экинчи тил катары окутуу тилдерди үйрөтүүнүн алгылыктуу методдоруна таянабыз. Ал методдор Кыргыз билим берүү академиясында иштелип чыккан деңгээлдик концепциянын (Кутбилим гезити, 17-сентябрь, 2012-ж.) талаптарына жараша жүргүзүлөт. Анда кыргыз тилин экинчи тил катары үйрөтүүнүн максат-милдеттери, мазмуну, методологиялык жоболору, сүйлөшүү чөйрөлөрү жана аларга жараша сүйлөшүү талаптары алгач ирет ачык берилген. Мисалы:

- биринчиден, кыргыз тилин республикабызда жашап жаткан түрдүү улуттун өкүлдөрүнүн өз ара инсандык карым-катышынын куралы катары маани берүү, т.а. окуу китептердеги окуу материалдарын жаттатып үйрөтпөй, практикалык негизде, сүйлөшүү аркылуу – сүйлөшүүгө жана кырдаалдарга ылайык пикир алыша билүү багыттарында машыктырууга айрыкча көңүл буруу;

- экинчиден, тилди республикабыздагы ар бир улуттун өкүлдөрүнүн улуттук маданиятын таанып-билүүнүн каражаты катары үйрөтүү, б.а. сабакта ушул багыттагы дидактикалык материалдарды ар бир грамматикалык темага ылайык орундуу жана максаттуу колдонуу, сабакты лингвоөлкөтөө багытында өткөрүү, этномаданий лексиканы үйрөнүүгө маани берүү;

- үчүнчүдөн, класста ар бир баланын тил үйрөнүүгө болгон инсандык талаптарын эске алуу, т.а. сабакты инсанга багыттап уюштуруу;

- төртүнчүдөн, кыргыз тилин билим алуунун жана да жашап жаткан чөйрө менен социалдашуунун каражаты катары үйрөтүү. Мында балдар кыргыз тили сабагында гана кыргызча сүйлөшпөстөн, коомдук түрдүү жайларда да чөйрөгө аралашуу, таанышуу, чөйрөнү таанып – билүү, өзү жашап жаткан чөйрө менен кыргызча мамилелешүү маданиятына көнүктүрүү жүргүзүлүүсү тийиш.

Дагы бир орчундуу жагдайга көңүл бөлүү зарыл, т.а. качан болсун окумуштуу-методистер «тилди окутууга» эмес, «үйрөтүүгө» басым жасоо керке деген жобо эсте турмакчы. Ал эмнени туюнтат? Мисалы, ири алдыда, «тилди окутуу» дегенде биз: окуу программасы, окуу китеби, анын методикалык көрсөтмөлөрү, дидактикалык адабияттар, таблицалар... ж.б. тууралуу ойлонобуз жана ошолорго таянабыз.

Ал эми, «тилге үйрөтүү» тууралуу ойлонгондо, ири алдыда, тилди үйрөнүүгө болгон окуучунун ички талаптарынын аныкталышы, сүйлөшүүгө болгон муктаждыктарынын болушу, турмуштук сүйлөшүү кырдаалдарын

түзүү, сүйлөшүү чөйрөлөрдүн болушу, ага жараша дидактикалык каражаттарды иштеп чыгуу ж.б. методикалык маселелердин чечүү алдыда турат. Ошондуктан, мугалим сабакта кыргыз тилин үйрөнүүгө болгон окуучунун ички муктаждыгын ойготуу, ага кызыктыруу, ички каалоосун жаратуу, сабакта мугалим менен окуучу кыргызча жандуу сүйлөшүү партнеры болушу, класста жандуу сүйлөшүү шартын түзүү, кеп кырдаалдарын түзүү, аларга жараша диалогдук-монологдук кепти өнүктүрүүнүн практикалык жолдорун издөө, грамматикалык-лексикалык материалдарды сүйлөшүүнүн «курулуш материалы» катары мамиле жасоо-деген багытты кармануу керек болот.

Эгер кыргыз тилин окутууда ушундай методологиялык багыттарга таянсак, анда бул предметке жандуу мамиле жасаган болор элек. Кыргыз тилин окутуу эмес, кыргыз тилин үйрөтүү багытында сабакты уюштурууга өтөбүз. Сабакта мугалим менен окуучунун көңүлү тилдик материалдарды жаттап окутууга эмес, ал материалдарды турмуштук чөйрөлөргө (баланын өздүк чөйрөсү, окуу чөйрөсү, коомдук-социалдык чөйрө жана эмгек чөйрөсү) кырдаалдарга жараша колдоно билүүгө машыктырууга бөлүнмөкчү.

Дагы бир көңүл коючу жагдай: кыргыз тилинин сабактагы үч кызматы тууралуу. Бул эмнени түшүндүрөт?

1. Кыргыз тили класста окуучу менен мугалимдин жеке инсандык карым-катышынын тили болуусу. Мында мугалим менен окуучу эки улуттун өкүлү катары бири-бири менен кыргыз тилинде гана баарлашып, тилге, маданиятка сый-урмат менен мамиле жасашат.
2. Сабактагы бардык уюштуруу-методикалык иштер кыргыз тилинде гана жүргүзүлөт. Сабакка мугалим кирип учурашкандан тартып, сабактуу уюштуруу, үй тапшырмасын кайталоо, тапшырмалардын шарттарын аткаруу, үй тапшырмасын алуу ж.б. баары кыргыз тилинде жүрөт.
3. Албетте, кыргыз тили сабагындагы бардык грамматикалык-лексикалык, фонетикалык материалдарды түшүнүү, окуп-үйрөнүүнүн тили да кыргыз тилинде болуу менен бирге, салыштырып үйрөнүү, проблемалык жагдайларды чечмелөө, ж.б. кыргыз тилинде жүрөт.

Бул ыкма кыргыз тилин түздөн-түз үйрөнүү методуна жакын, коммуникативдик окутуу ыкмасы сабактын өзөгүн да, мазмунун да аныктайт.

Мына ушундай методикалык мамиле гана кыргыз тилин аталган мектептерде окутуунун компетенттүүлүккө негизделген багытын аныктамакчы.

Окуу планында кыргыз тилинин алган орду жана мааниси тууралуу

Быйылкы окуу жылында сунуш кылынган окуу планында эч кандай өзгөрүү жок, т.а. окуу орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлгөн

мектептерде кыргыз тили сабагы өткөн жылга сунуш кылынган окуу планына жараша жүргүзүлөт.

Ал боюнча кыргыз тили 1-класстан 11-класска чейин жумасына 3 сааттан, жыл бою – 103 сааттан окутулат. Бул сааттардын ичинен, ар бир чейректе жазуу ишине, каталар менен иштөөгө жана чейректтик кайталоо, жыл аягында жалпылоо жумуштарына бөлүнгөндө, жыл боюнча болжол менен 12-13 сааттан башкасы негизги окуу материалдарын өздөштүрүүгө жумшалууга тийиш. Ошондуктан, сааттарды максаттуу пайдалануу, грамматикалык материалдарды курулай жаттатпай, кырдаалдык көнүгүүлөр аркылуу сүйлөшүүгө багыттоо, дидактикалык оюндарды жүргүзүү гана кыргыз тилин натыйжалуу окутуу, ал тилди турмушунда колдоно билүү тажрыйбасын (компетенттүүлүгүн) өстүрүү - айрыкча маанилүү.

Демек, мунун өзү окутууну талаптын деңгээлинде, илимий-методикалык негизде жүргүзүүнү, мугалимдердин илимий-методикалык чеберчилигинин жогору болуусун талап кылат.

Окуу программасы менен иштөөдө эмнелерге көңүл коюу керек?

Бул окуу жылында да Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 1-11-класстары үчүн кыргыз тили программасы (-Б., 2010-ж., түз: С.Рысбаев, А.Алымова ж.б.) пайдаланылат.

Аталган программа боюнча иштөөдө төмөндөгү учурларга көңүл бөлүү оң:

1) Программанын түзүлүшүндөгү окуу материалдарынын концентрлерге бөлүнүп окуп-үйрөнүлүүсүнө:

➤ **1-баскыч. 1-4-класстар, Багыттоочу жана машыктыруучу мезгил.** Бул кезде окуучулар кыргыз тилинин фонетикалык табиятын таанып-билишет, сүрөттөр жана суроолор боюнча аңгемелешип, тил жатыктырышат, тиешелүү лексикалык бирдиктерди өздөштүршөт, өздүк, окуу, социалдык-маданий чөйрөлөрдө эң жөнөкөй кырдаалдар боюнча сүйлөшүүгө машыгышат, өзү, үй-бүлөсү, окуган, жашаган жерине, нерсени сурап билүү, сурап алуу, учурашуу, коштошуу, кечирим суроо ж.б. мүнөзүндөгү материалдарды өздөштүрүп калышат.

➤ **2-баскыч: 5-7-класстар. Калыптандыруучу жана активдештирүүчү мезгил.** Бул учурда окуучулар кыргызча сабаттуу окууга, окуу техникасын өздөштүрүүгө, кырдаалдар боюнча сүйлөөгө, сүйлөмдөрдү жана чакан тексттерди сабаттуу жазууга бет алуу менен, үйрөнгөндөрүн жөнөкөй турмуштук кырдаалдарда колдонуп сүйлөөгө жатыгып калышат.

➤ **3-баскыч: 8-9-класстар. Өстүрүүчү жана өз алдынча иштөөчү мезгил.** Бул мезгилде окуучулар үйрөнгөндөрүн практикада колдонуп, берилген түрдүү жөнөкөй тематикаларга жараша диалогдук жана монологдук

кеп түрүндө сүйлөөгө, текст түзүп жазууга өз алдынча чыгармачылык менен аракеттенип калууга тийиш.

➤ **4-мезгил. 10-11-класстар. Жалпылоочу жана жыйынтыктоочу мезгил.** Бул мезгилдин жооптуулугу мында: окуучулар кыргыз тилинин мектептик нормативдик грамматикасын өздөштүрүп, сабаттуулукка жетишүүгө, берилген тематикаларга, тилдик чөйрөлөргө жараша, грамматикалык материалдарды туура колдонуп баяндама жана дилбаян жазып, сөздүн лексикалык жана грамматикалык маанилерин талдап түшүнүп калууга тийиш.

2) Кыргызча кепке жатыгууларга коюлган талаптарга:

- угуп түшүнүү;
- сүйлөө (монологдук жана маек кеби)
- жазуу;
- окуу жана аларга коюлуучу талаптарга,
- кыргыз тилинен эне тилине жана эне тилинен кыргыз тилинен которуп машыгууга көңүл коюу керек.

Кайсы окуу китептери пайдаланылат?

1-класс:

«Кыргыз тилинде сүйлөйбүз», авт.: Рысбаев С., - Б., 2010;
«Кыргыз тили» Эсеналиева К., Буйлякеева Р., ж.б., - Б., 2011.

2-класс:

«Кыргыз тили», авт.: С.К.Рысбаев ж.б., - Б., 2013;
«Кыргыз тили», авт. Ч.Кенчиева, З.Сарылбекова, ж.б., - Б., 2013;

3-класс:

«Кыргыз тили», авт.: А.Орузбаев, С.Рысбаев, ж.б., - Б., 2011
“Кыргыз тили”, авт.: Буйлякеева Р., ж.б., - Б., 2014;

4-класс:

«Кыргыз тили», авт.: С.Рысбаев, Н.Абылаева, - Б., 2011;

5-класс:

«Кыргыз тили», авт.: А.Алымова, ж.б. - Б., 2009.

6-класс:

«Кыргыз тили», авт.: А.Алымова, ж.б., - Б., 2009.

7-класс:

«Кыргыз тили», авт.: Ж.Мамытов, ж.б., - Б., 2010.

8-класс:

«Кыргыз тили», авт.: С.Ибрагимов, - Б., 2009.

9-класс:

«Кыргыз тили», авт.: И.Абдувалиев, - Б., 2010.

10-класс:

«Кыргыз тили», авт.: Абылаева, С.Ибрагимов, - Б., 2009-2012.

11-класс:

«Кыргыз тили», авт.: Н.Абылаева, З.Сарылбекова, - Б. 2009-2012.

1-2-3-4-класстары үчүн «Класстан тышкаркы окуу китептери», авт.: Б.Абдухамидова, К.Ибраимова, ж.б.-Б., 2009.

Сунуш кылынуучу окуу-нормативдик жана методикалык адабияттар

1. «**Кыргыз** тилин экинчи тил катары окутуунун концепциясы», түз.: С.Рысбаев, К.Добаев, Б.Абдухамидова // «Кутбилим», 03.11.2010.
2. «Окуу орус, өзбек жана тажик тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуунун мамлекеттик стандарты», -Б., 2006.
3. «Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун предметтик стандарты»;
4. «Кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык-практикалык маселелери», авт.: С.Рысбаев, -Б., 2011.
5. «Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 1-4-класстарынын окуу китептерине методикалык көрсөтмөлөр», авт.: Ш.Адиев, С.Рысбаев, ж.б. -Б., 1993.
6. «Сөз өстүрүү альбому», авт.: С.Рысбаев, -Б., 2005.
7. «Өзбек мектептеринде кеп маданиятын окутуу», авт.: С.Рысбаев, А.Акматова, Ош, 2004
8. «Кыргызча кеп адеби», методикалык колдонмо, авт.: Б.Абдухамидова, -Б., 2007
9. «Окуучулардын кыргызча кепин өстүрүү», методикалык колдонмо, авт.: Т.А.Асанакунов, -Б., 2013

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептер үчүн сунушталуучу кыргыз тили окуу китептери

1. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 1-класстары үчүн (авторлору: Эсеналиева К., Буйлякеева Р., Алыпсарова А.), Бишкек, 2011.
2. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 2-класстары үчүн (авторлору: Назаров А., Ашырбаев Т.), Ош, 2000.
3. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 3-класстары үчүн (автору: Ашырбаев Т.), Бишкек, 2004.
4. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 4-класстары үчүн (автору: Ашырбаев Т.), Бишкек, 2003.
5. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 5-класстары үчүн (авторлору: Тагаева З., Акматова А.), Бишкек, 2003.
6. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 6-класстары үчүн (авторлору: Жороев Т., Абдувалиева Б.), Ош, 2001.
7. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 7-класстары үчүн (авторлору: Ашырбаев Т., Кадырова А., Ашимбаева З.), Бишкек, 2002.

8. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 8-класстары үчүн (автору: Абдувалиева Б.), Бишкек, «Учкун», 2012.

9. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 9-класстары үчүн (автору: Абдувалиева Б.), Бишкек, «Учкун», 2012.

10. «Кыргыз тили», окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин 10-класстары үчүн (автору: Тагаева З.), Бишкек, «Учкун», 2012.

Методикалык колдонмолор

1. «Кыргыз тилинин кеп маданияты», мугалимдер үчүн методикалык колдонмо (авторлору: С.Рысбаев, А.Акматова), Бишкек, 2004.

2. Жат жазуулар жыйнагы, өзбек мектептеринин 5-11-класстары үчүн (түзүүчүлөр: Тагаева З., Акматова Б.), Ош, 2011.

3. «Кыргыз тилин өзгө тил катары окутуу методикасынын маселелери», (авторлору: К.Д.Добаев, Т.А.Асанакунунов), Бишкек, 2008.

Секциялык иштерде төмөндөгү проблемалуу маселелер боюнча талкуу уюштурулса болот:

1. КРнын Президентинин Кыргыз Республикасында Мамлекеттик тилди окуп-үйрөнүүнү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча токтому туурасында;

2. Кыргыз тилин Кыргызстандын бардык жарандарынын өз ара карым-катышынын жана улуттук маданиятты таануунун каражаты катары үйрөтүүнү мектепте кантип уюштурса болот?

4. Кыргыз тилин кырдаалдык негизде окутуу менен грамматикалык материалдарды үйрөнүүнү кантип натыйжалуу уюштурууга болот?

5. Кыргыз тили сабагын жүргүзүүдө окуучунун кызыгуусун жана аны үйрөнүүгө болгон ички талабын кантип ойготууга болот?

6. Кыргыз тили сабагында эмне көңүлгө алынат: тилди окутуугабы же аны үйрөтүүгөбү?

7. Жаңы окуу китептеринин абалы тууралуу пикирлешүү.

8. Окуучулардын теориялык билими менен практикалык жактан компетенттүүлүктөрүн баалоо боюнча сиздин тажрыйбаңыз.